

Національна академія
аграрних наук України

Національний науковий центр
«Інститут бджільництва
ім. П.І. Прокоповича»

**Основоположники,
вітчизняні вчені
та практики
в галузі бджільництва
України**

Присвячено 25-річчю ННЦ «Інституту бджільництва
ім. П.І. Прокоповича»
та 200-річчю створення вулкового вулика

Національна академія аграрних наук України
Національний науковий центр
«Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича»

**Основоположники,
вітчизняні вчені та практики
в галузі бджільництва
України**

*Присвячено 25-річчю ННЦ «Інституту бджільництва
ім. П.І. Прокоповича»
та 200-річчю створення втулкового вулика*

Київ
2014

**Основоположники,
вітчизняні вчені та практики в галузі бджільництва України.**

Національна академія аграрних наук України.

Національний науковий центр «Інститут бджільництва
ім. П.І. Прокоповича». - Київ. - 2014. с. 112.

УДК 564.3+583

ББК 50.23 564.3

***Рекомендовано до друку на Вченій раді ННЦ
«Інституту бджільництва ім. П.І.Прокоповича»
від 26.03.2014 року № 5***

В книзі подано історію розвитку бджільництва від нещерного періоду до наших днів. Розповідає про видатних людей, які зробили помітний вклад в пасічницьку справу на всіх етапах її розвитку. Подані біографії вчених, конструкторів, відомих бджолярів, аматорів, які розвивали пасічну галузь України і самовіддано продовжують це робити сьогодні.

Авторський колектив:

Галатюк О.Є.,

Букреев А.С.,

Пугач В.Д.,

Павліченко С.В.

Верстка: Дубчак В.В.

Підготовлено до друку і надруковано в КП "Редакція журналу
"Дім, сад, город". 03680, м. Київ, вул. Академіка Заболотного, 19.
Тел. (044) 223-22-58.

Реєстраційне свідоцтво серія ДК № 3690 від 30.01.2010 р.

Підписано до друку 17.04.2014 р.

Папір офсетний. Гарнітура PragmaticaC

Друк офсетний. Формат 84x108 1/8.

Умовних друкарських аркушів 7,25.

Наклад 1000 прим.

Замовлення № 02/04 від 17.04.2014р.

Зміст

<u>Не стане бджіл - загине людство</u>	
Сторінками історії бджільництва України.....	9
<u>Основоположники галузі бджільництва</u>	
Андріяшев Олексій Хомич.....	22
Ващенко Василь Федорович	23
Великдан Степан Петрович	25
Виноградчий Веніамин Андрійович.....	28
Вітвицький Михайло Михайлович	29
Корабльов Іполіт Іванович.....	30
Корженевський Петро Петрович.....	31
Левицький Казимир.....	33
Ломакін Володимир Іванович.....	34
Любінецький Юліан-Роман.....	35
Марцинків Іван Спиридонович.....	36
Мауріціо Ганна.....	38
Наумович Іван Григорович	39
Нестерводський Василь Антонович	41
Новицький Яків Павлович.....	43
Підгорський Яків Львович.....	44
Покорський-Жоравко Олександр Іванович.....	45
Пономарьов Степан Іванович.....	46
Прокопович Петро Іванович.....	46
Розов Сергій Олексійович.....	47
Савченко Яків Митрофанович	49
Тітов Абрам Євлампійович	50
Цесельський Теофіл.....	51
Шимановський Всеволод Юлійович.....	52
<u>Відомі вчені і практики в галузі бджільництва України</u>	
Вага Олексій Митрофанович	53
Багрій Іван Григорович	55
Боднарчук Леонід Іванович.....	56
Боровий Степан Федорович.....	58
Бугера Сергій Іванович.....	59
Букресв Анатолій Степанович	61
Валюшкевич Ігор Юрійович	62
Возний Петро Андрійович.....	63
Войтенко Валентин Микитович	64

Гайдар Василь Антонович.....	65
Галатюк Олександр Євстафійович.....	67
Горбенко Микола Іванович	69
Горідько Надія Іванівна	70
Давиденко Іван Кузьмич	71
Даниленко Микола Андрійович	73
Домбровський Валерій Петрович	75
Кліценко Анжеліка Федорівна.....	76
Ковтун Дмитро Юхимович	77
Косташ Анатолій Антонович.....	78
Левченко Іван Олексійович.....	79
Лисенко Віктор Павлович.....	82
Лозовський Василь Васильович	83
Марич Олексій Семенович.....	83
Махія Іван Михайлович	84
Мегедь Олексій Гаврилович	85
Мерцин Іван Андрійович.....	86
Мерцин Іван Іванович	87
Михайленко Іван Микитович.....	88
Павлюк Олександр Борисович.....	89
Пилипенко Віктор Петрович.....	90
Поліщук Віктор Петрович	91
Прохоров Іван Сергійович.....	92
Ревенок Василь Панасович	93
Решетников Анатолій Олексійович	94
Рудка Богдан Васильович.....	95
Свириденко Микола Леонтійович	96
Сененко Валентина Михайлівна	97
Соломка Василь Олексійович.....	99
Терпилко Іван Данилович	101
Халимоненко Микола Іванович	102
Харченко Петро Андрійович.....	103
Хижа Василь Дмитрович.....	104
Хлопко Петро Петрович	106
Хмара Петро Якович	107
Чергик Микола Іванович.....	108
Черкасова Антоніна Іванівна.....	109
Шевченко Віктор Іванович	111

**Президент Національної
академії аграрних наук
України**

В. Ф. Петриченко

ШАНОВНІ ДОБРОДІ!

Наша держава - одна з провідних країн розвинутого бджільництва. Якщо у світі нараховується 48 млн бджолиних сімей, то десята частина їх знаходиться в Україні. Якщо світове виробництво меду складає 400 тис. тонн, то сьома частина виробляється в Україні.

Нагромадження значного досвіду ведення бджільництва в Україні, його зростаюче значення для сільськогосподарського виробництва зумовило створення у червні 1989 року у Києві Українського науково-дослідного і технологічного інституту бджільництва.

Вшановуючи пам'ять великого українського ученого, основоположника наукового бджільництва у світовій практиці, у квітні 1992 року науко-

во-дослідний інститут перейменовано на Інститут бджільництва імені П.І.Прокоповича. У червні 2005 року, згідно Указу Президента України, інституту надано статус Національного наукового центру.

Розбудова інституту відбувалась у надзвичайно складних умовах, день за днем створювалась матеріально-технічна база. Можливість для нормальної роботи фактично з'явилася тільки у 1993 році - почали працювати наукові підрозділи.

У 1991-1994 роках на території інституту споруджено і введено в дію лабораторний корпус, будинки для відділів апітерапії, медоносної флори і запилення, науково-технічної інформації з науковою бібліотекою, адміністративне приміщення, музейний і технологічний павільйони, актовий зал на 200 місць.

Національний науковий центр «Інституту бджільництва імені П.І.Прокоповича» Національної академії аграрних наук України є головним науковим центром країни з проблем бджільництва. Його колектив здійснює науково-методичне керівництво і координацію наукових досліджень, що проводяться організаціями, установами та учбовими закладами, господарствами різних форм власності.

Основними напрямками досліджень ННЦ «Інституту бджільництва імені П.І.Прокоповича» є: поліпшення існуючих порід і створення нових породних груп, типів і ліній медоносних бджіл із застосування

ефективних методів селекції; розроблення інтенсивних технологій бджоловедення, переробки і використання бджолопродуктів у галузі; розробка методів профілактики і боротьби з хворобами і шкідниками бджіл; вивчення нектароресурсів і розроблення ефективних способів їх використання; удосконалення технологій використання бджіл для запилення ентомофільних сільськогосподарських культур; дослідження з питань економіки галузі бджільництва, розроблення державних стандартів та сертифікація продуктів бджільництва.

Для кращого наукового забезпечення галузі бджільництва в країні на сучасному етапі Мінагрополітики України та Національною академією аграрних наук України створено на недержавній антимонопольній основі науково-виробничий, селекційний та учбовий центр бджільництва, до складу якого входить Спілка пасічників України, ряд обласних бджолооб'єднань, ННЦ «Інституту бджільництва імені П.І. Прокоповича», інші науково-дослідні та учбові заклади.

Однією із форм практичної реалізації концепції чистопородного розведення аборигенних порід бджіл став План породного районування бджіл.

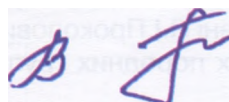
Підсумком селекційної роботи з українською степовою породою є створення двох типів чистопородних бджіл: «Чутівський» та «Сагайдачний». Бджоли даних типів мають збільшену на 15-20% медову продуктивність, характеризуються високою зимостійкістю і рядом інших біологічних особливостей, які дають можливість виділити цю породу як перспективну для степової і лісостепової зон України.

Створено три типи чистопородних карпатських бджіл: «Вучківський», «Рахівський», «Говерла». Бджоли цих типів відзначаються високими показниками медової та воскової продуктивності.

Також розроблено ряд технологій, це зокрема: технологія отримання ранніх трутнів; технологія використання біологічно-активних компонентів для покращення якості маток; технологія прискореного розмноження бджолиних сімей на основі сім'ї-виховательки; технологія дистанційного контролю зимівлі бджолиних сімей; технологія збереження запасних бджолиних маток в осінньо-зимовий період; технологія комплексного оздоровлення бджолиних сімей від аскосферозу; технологія виробництва маточників з маточним молочком і маточною личинкою; технологія одержання гомогенату трутневих личинок; технологія заготівлі, зберігання та транспортування пергових стільників та ін.

Від імені Президії Національної академії аграрних наук України висловлюю своє привітання колективу Національного наукового центру «Інституту бджільництва імені П.І.Прокоповича» з нагоди ювілею інституту і побажання творчих успіхів у роботі.

**Президент Національної академії
аграрних наук України В. Ф. Петриченко**

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Сучасне бджільництво розвивається з врахуванням особливостей розвитку пасічницької науки і техніки.

Характерні для нього багатогранні і тісні зв'язки з європейськими, азіатськими і американськими пасічниками, взаємне збагачення ідеями, досягненнями науки і практики.

Вагомий внесок у розвиток бджільництва зробив основоположник прогресивної системи утримання бджіл Петро Іванович ПРОКОПОВИЧ.

Він винайшов перший у світовій практиці бджільництва вулковий розбірний вулик. Пасічники у такому вулику могли відбирати мед, підгодовувати бджіл, організовувати оздоровчі заходи при хворобах.

Вшановуючи пам'ять великого українського вченого наш інститут носить його ім'я і входить до складу Національної академії аграрних наук України.

Кожний, хто переступає поріг прохідної інституту, відчуває приємне здивування побаченому. А це - чисті доріжки, квіти, доглянуті яблуні і дивного вигляду будівлі, зелені дерева, усмінені співробітники - початок території інституту. Якщо повернути час на 25 років назад, то ми побачимо зовсім іншу картину: густі кущі і дерева, які більше схожі на зарослі, під загороною розламані бетонні плити.

Сьогодні у Національному науковому центрі «Інституту бджільництва імені П.І.Прокоповича» працює 117 співробітників, з них 3 доктори і 15 кандидатів наук. Інститут є головним науковим закладом України з проблем бджільництва. Його колектив здійснює науково-методичне керівництво і координацію наукових досліджень, що проводяться науковими закладами, вузами і підприємствами різних форм власності.

**Директор ННЦ
«Інституту бджільництва
імені П. І. Прокоповича»,
доктор ветеринарних наук,
професор *О.С.Галатук***

Інститут досліджує і вивчає аборигенні породи бджіл з метою їх поліпшення та створення нових внутрішньопородних груп і типів, інтенсивних технологій, переробки і використання продукції галузі, організації запилення ентомофільних культур, стандартизації, методів боротьби з хворобами.

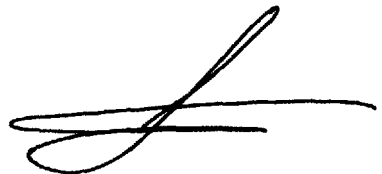
Дослідна база інституту представлена Мукачівським відділом з племінною пасікою карпатських бджіл, Хмельницьким міжрегіональним бджолорозплідником, Гадяцьким відділом з племінними пасіками українських степових бджіл, дослідним господарством «Нектар». На території інституту діє Національний музей бджільництва.

На території інституту постійно проводяться виставки-ярмарки, де жителі столиці та її гості можуть придбати продукти бджільництва, пасічницький інвентар, пройти навчання на безкоштовних майстер-класах.

Інститут підтримує творчі відносини з науково-дослідними та конструкторськими установами Національної академії наук України, Національною академією аграрних наук України. Міжнародні зв'язки інституту встановлено з вченими багатьох країн - це Міжнародний інститут технології і економіки бджільництва «Апімондія» (Бухарест), Федерація бджолярських організацій країн Східної та Центральної Європи «Апіславія» (Братислава). Налагоджено контакти з вченими країн СНД, Канади та Аргентини.

Щиро вітаю всіх пасічників України з ювілеєм функціонування ННЦ «Інститут бджільництва імені П.І. Прокоповича», адже саме вони своєю наполегливою працею показали доцільність створення Наукового національного центру 25 років тому.

**Директор ННЦ «Інститут бджільництва
імені П.І.Прокоповича»,
доктор ветеринарних наук,
професор О.Є.Галатюк**

Не стане бджіл - загине людство

Сторінками історії бджільництва України

Загальновідомо, що бджільництво - заняття дуже древнє. Згідно з даними палеонтології, бджоли та інші комахи в сучасному біологічному стані існували задовго до появи первісної людини. З V століття до нашої ери філософи та історики донесли до нас деякі відомості про чудових комах-бджіл та їх продукти, зокрема мед і віск, а також використання їх для особистих потреб, торгівлі і лікування.

А от недавно була опублікована інформація про те, що на території Ефіопії американські і європейські археологи знайшли кілька древніх скелетів, яким більше 4 мільйонів років. Подальші дослідження показали, що їх мозок по всіх параметрах був майже схожий на мозок сучасної людини. А що це значить? Якщо люди в ті часи були на рівні розвитку, подібному сучасному, то можна припустити, що їх предки мали свою цивілізацію, науку, культуру і інші надбання, про які ми нічого не знаємо.

Можливо, що та цивілізація була набагато ширша і глибша ніж у Древній Греції або в Римській Імперії. Не даремно ж ми з такою цікавістю прислухаємося, що говорять нам археологи про легендарну Атлантиду і все що з нею пов'язано. Сьогодні це фантастика. Матеріальні свідчення тих часів не збереглися, час безжалісно перетворив їх в порошок, а тому доводиться робити тільки припущення, наприклад, про те, що в ті часи було добре розвинуте сільське господарство, де бджоли, як і у наші часи, виконували тільки їм притаманну роботу - запилювали рослини, сприяли підвищенню урожайності, збереженню видового генофонду. Де квітуча флора - там неодмінно комахи - опилувачі і, перед усім, - бджоли, яких люди оберігали і розмножували. Тому пасічництво в різних країнах світу, в тому числі й на Україні, розвивалося з урахуванням особливостей розвитку древньої цивілізації, починаючи, мабуть, ще до трипільської культури, де бджоли там займали особливе місце, як божі комахи. У слов'ян бджола завжди вважалась священною, а її зображення було незмінним атрибутом гербів деяких міст і селищ, медалей, грошей, значків. Зображенням бджоли не тільки милувались, а і активно використовували його деякі державні мужі в своїх політичних цілях. Характерним прикладом цього є французький імператор Наполеон I. Коли він прийшов

до влади, то в першу чергу вилучив із герба держави символ влади Бурбонів - лілію, а на її місце помістив бджолу. Свій знаменитий трикутний капелюх також прикрасив трьома золотими бджолами. Такий захід говорив про те, що до керма держави прийшла видатна особа - матка, а всі жителі - це бджоли, які виконують в державі конкретну роль. Але це політичні кроки.

Дуже багато вчених, виробничників і винахідників, які упродовж цивілізації готували умови переходу бджільництва від печерного до сучасного рівня. Критично оцінивши їхні прийоми ведення бджолярської справи, розумієш велич зробленого і проймасешся гордістю за всі ті їхні здобутки, які поставили Україну в ряд провідних держав у виробництві такої цінної для усіх нас продукції. Поштовх у розвитку бджолярства в середині XVIII століття дав винахід розбірного рамкового або, як ще його називають, втулкового вулика знаменитим бджолярем України Петром Івановичем Прокоповичем, котрий, в ті далекі часи, заклав основи наукового бджільництва. Свою ідею Петро Іванович тісно ув'язав з уже напрацьованими та загальноприйнятими методами роботи з бджолами як у нас в країні, так і за її межами. На цьому фоні, і з урахуванням його наукових праць, згодом вигідно змінювались технологічні процеси і прийоми пасічникування. Так, наприклад, в 1857 році німець Йоганес Мерінг, далі розвиваючи можливості рамкового вулика, винайшов штучну вощину, а в 1865 році чех Франц Грушка - медогонку, українець Микола Оголюк - пасічний каток для прикріплення вощини до верхнього бруска рамки. І так винахід за винаходом. Галузь постійно поповнювалася все новими і новими ідеями. Світлі уми зробили дуже багато теоретичного і практичного для вдосконалення методів роботи з бджолами.

Процес перебудови начисто зруйнував основи бджолярства, і не тільки його, а держава повністю відійшла від цієї справи. Ось і пішов занепад. На історичних просторах таке бувало з різних причин не один раз. Останній самий яскравий приклад цьому, Велика Вітчизняна війна, коли на Україні були знищені майже всі пасіки.

Про те, що бджільництво - древня галузь, свідчать історичні джерела й археологічні знахідки, їх дуже багато, і всі вони мають велику наукову і практичну цінність. Так в гірських районах Іспанії, на скелях, знайдені малюнки первісної людини, яка полювала на бджіл ще в період мезоліту. А стародавній філософ Геродот, наприклад, описує, що скіфи в V столітті до нашої ери мали бджіл, використовували мед і віск для своїх потреб, вели ними активну торгівлю. Ці дані уже проливають світло на те, які вони були умілі бджолярі, без чого неможливо одержувати таку велику кількість

товарної продукції, що нею можна було навіть торгувати. Нажаль до нас не дійшли їх прийоми і методика догляду за бджолиними сім'ями. Бджолиний промисел дуже давній - давніший, ніж свинарство і хліборобство. В Росії ним займалися люди на великій території аж до тихоокеанського узбережжя. З незапам'ятних часів займалися бджільництвом і на землі слов'янській.

Знаменитий Нестор літописець свідчив, що в Київській Русі теж розводили бджіл, а мед і віск продавали країнам Близького Сходу. Щороку купці з Києва, Чернігова, Вишгорода та інших регіонів країни відправляли в Константинополь цілі флотилії цього продукту. Київський князь Олег в 912 році, під час укладання договорів з греками, особливо засвідчував обмінну торгівлю, яку ми тепер називаємо - бартер, головними товарами якої були продукти бджільництва. Крім того, в ті далекі часи, мед, як основна цукрова сировина, досить часто використовувався при виготовленні міцних спиртних напоїв для розкішних прийомів іноземних послів, делегацій, відзначенні великих військових перемог, народних свят та на інші потреби. Із літератури відомо, що в 996 році князь Володимир, відзначаючи перемогу над печенігами, влаштував семиденне свято. Для цього, щоб підняти настрій святкуючих, на вулицях Києва були виставлені закуски, бочки з медом, сулії з медовою, якими щедро пригощали всіх бажаючих.

Історики та палеонтологи вважають*, що бджільництвом люди займалися ще раніше - понад 40 тисяч років до нашої ери. Це, звичайно, припущення. Документально ж, шляхом зображення бджоли на стіні мечеті в Хатал Хююк, що в Турції, зафіксована дата - сьоме тисячоліття до нашої ери, а на півночі Єгипту таким знахідкам всього неповні п'ять тисячоліть до нашої ери.

Багато віків бджільництво розвивалося поступово, нестабільно і самобутньо, в ногу з розвитком цивілізації, від бортьового і колодного - до сучасного. В одну епоху, з винаходом рамкового вулика, медогонки, штучної воцини, було зроблено дійовий переворот в галузі бджільництва. Поступово змінювалися засоби утримання бджіл на більш досконалі, робились значні наукові відкриття, винаходи.

Із покоління в покоління, через літературні джерела і прямі контакти науковців і пасічників, передавався новий досвід. Переходом від примітивного до більш прогресивного бортьового бджільництва вважають XVI-XVII століття. Але в різних країнах, в тому числі і в Україні, воно не скрізь активно впроваджувалось. Так, на Кримському півострові, наприклад, бджоли в дикому стані розводились в щілинах скель, а після їх одомашнення -

в солом'яних сапетках, обмазаних зовні і з середини глиною. Вулики-сапетки не відійшли в минуле. Їх і зараз ще можна часом знайти в Карпатах, у Франції, Італії, на Балканах. А на Україні в деяких регіонах Слобожанщини, Поділля, Полісся було широко розповсюджене бортництво. Бортъ, або її ще називали дуплянка, - це частина стовбура дерева із просторим дуплом, в якому знаходились бджоли. Такі штучні гнізда, частіше всього, були високо на деревах в різних кінцях лісу. Бортники тільки однієї Лебединської дачі в Київському поліссі одержували не менше 24 тисяч пудів меду. За статистичними даними таких дач нараховувалось понад тисячу. В цих місцях і до цього часу є села Бортничі, Липки, Пасічне, Бджолине та інші.

Звичайно, не дивлячись на свою примітивність, це була уже система. Виготовлялись борті, заселялись бджолами, весною борті очищались, у них відбирали мед, їх захищали від хижаків.

Але ця система мала великий мінус: вона була роєбійна, і пасічник не міг активно втручатись у процес утримання бджіл.

Бортьове бджільництво на порозі Х століття набуло широкої популярності і проіснувало понад сто років. Пасічники всіх часів шукали вихід із цього становища. На зміну бортьовому прийшло колодне утримання бджіл, яке за своєю технологією значно відрізнялося від старої системи і носило більш цивілізоване заняття.

Колоди спочатку розміщували локалізовано на помостах, або на деревах безпосередньо в лісі, а згодом, для зручності в роботі з бджолами, на вирубаних ділянках лісу або на полянах, обкладених з усіх боків зрубаними деревами. Такі місця називали пасіками, що означало - порубано, посічено. Пізніше пасіка трансформувалася, в «пасіка», а бджоловода стали називати пасічником. Це уже був перехід від одної системи до другої прогресивнішої, що затягнувся також майже на століття. Розміщення колод далеко від помешкань було незручним і трудомістким, а тому їх почали ставити поблизу садиб. Так створювались домашні пасіки - «пчельники». Якщо за старого, бортьового бджільництва професія бджоляра була спадковою, то за колодного появилася можливість займатися бджільництвом всім бажаним. Бджіл можна було продати і купити, перевозити, ставити біля домівки або в іншому місці.

Класична колода - це обрубок товстого стовбура дерева, або його ще називали кряжа, довжиною більше метра, з видовбаною серединою. Зовнішні отвори-лази закривалися однією або двома втулками з лотковими отворами в них. В середину вкладались дерев'яні планки, закріплені навхрест, до яких бджоли кріпили соти. Колоди в різних регіонах мали свої особливості.

Наприклад, у західних областях України бджіл утримували в пристроях типу дерев'яних ящиків, які нагадували колоди. Робили їх з дощечок, а в середину з боків закладали палиці, на яких бджоли будували щільники. Утримували бджіл у вуликах-сапетках із соломи. На Середньому Сході, де не було лісів першими вуликами були глиняні. Бджіл тримали також в корзинах із лози або з іншого матеріалу, максимально наближеного до натурального гнізда бджоли. Всі такі конструкції мали великі недоліки: нерухомість сотів, що не давало можливість оглянути гніздо, не кажучи уже про заміну матки, контролю за роїнням і іншими, часто невідкладними, роботами. Бджоляр вимушений був працювати з бджолами варварськими методами - після посадки роїв, коли пройде медозбір, виламували соти або закурювали комах цілими сім'ями. Пізніше були спроби застосувати рамки, але вони не прижилися. Колодна система потребувала кардинальних змін.

Ця подія сталася тоді, коли на зміну колодній системі прийшла рамкова. У 1814 році видатний український пасічник Петро Іванович Прокопович, зробив перший втулковий вулик, на базі якого винахідник розробив наукову систему роботи з бджолами. Рамковий вулик Прокоповича мав великі переваги перед колодками. На відміну від них він був розбірним, і тепер всі роботи на пасіці надзвичайно спростувались, а витрати часу по догляду за бджолами скорочувалися в десятки разів. Але не дивлячись на вагомі переваги, новий вулик і розроблена на його базі оригінальна система пасічництва з досить великими труднощами протоптувала собі дорогу в майбутнє.

Не було ні майстерень, ні заводів, які б виготовляли вулики нової конструкції. Крім того, великою перепоною в розповсюдженні такого вулика і нової системи пасічництва була ще слабка наукова та інформаційна база. Тому на всій території України довгий час ведення бджільництва було змішаним, з перевагою колодного.

Розроблена Прокоповичем нова технологія по догляду за бджолами в розбірному рамковому вулику вимагала знань і практичних навиків. Тому виникла необхідність у розповсюдженні відомостей про цю систему, що в той час було надто складно, не було такої розвиненої друкарської справи та ще й на задвірках Російської імперії, якими було село Пальчики на Чернігівщині. Петро Іванович, як винятково розумна людина, вирішив організувати таку школу, де могли б отримувати необхідні знання майбутні пасічники не тільки України, а і інших регіонів всієї Росії. Через 14 років після обнародування свого винаходу, він створив таку першу на європейському континенті школу пасічників, яка стала незабаром

визнаним авторитетом, науковим центром у галузі бджільництва. До школи Прокоповича звертались з різних кінців держави, а також із-за кордону не тільки з питань навчання, а й за порадами.

Перша друкована праця «Руководство по пчеловодству» була написана вихованцем Прокоповича - Костецьким. Багато кращих випускників школи стали згодом великими вченими, винахідниками і організаторами виробництва. Значний внесок у розвиток бджолярства зробив С.І. Пономарьов у 1835 році. Він винайшов вулик, який став популярним у пасічників і мав хороші відгуки на багатьох виставках. До речі, за формою свого вулика Пономарьов у місті Конотопі побудував для себе будинок, який згодом став музеєм. У 1849 році Пономарьовим у Києві видається книжка «Практическое наставление в пчеловодстве». Таким чином, школа Прокоповича, де він викладав ряд дисциплін, проводила велику організаторську роботу з розповсюдження нового, передового в бджільництві, внаслідок чого Чернігівщина і сусідні регіони першими переймали новий досвід пасічникування. Крім виробництва меду, в цьому регіоні завжди великою популярністю користувався доброякісний віск, з якого на Батуринському заводі виготовляли свічки і ввозили, в основному, в Києво-Печерську лавру та за кордон, наприклад, до Копенгагена.

Петро Іванович ретельно відбирав учнів, навчав і утримував їх на свої кошти. На його пасіці вони закріплювали вивчене практичними роботами. З кожним роком збільшувалась кількість учнів, ускладнювалась навчальна база. Школа почала користуватися настільки великою популярністю, що для обслуговування пасік військових поселень, наприклад, у Київській і Подільській областях, брали учнів на навчання уже з високою оплатою - 50 рублів сріблом на рік. З ініціативи Прокоповича та за активної підтримки його однодумців, було організовано кілька навчально-показових пасік при сільськогосподарських учбових закладах України, Казанському сільськогосподарському училищі Рязанської губернії Росії та в інших містах, а також при товариствах пасічників Одеси, Ромен, Харкова, в Росії - Саратова, Пензи, Казані, Царицина, Санкт-Петербурга та в інших регіонах.

Передова, на той час, пасічницька наука з Чернігівщини дуже швидко завоювала симпатії пасічників Середньої Азії, Сибіру та Краснодарського краю. З метою подальшого, ще кращого зацікавлення розведенням бджіл в цих регіонах 2 травня 1844 року в Росії Комітетом міністрів соціального забезпечення був затверджений документ «*О порядке отвода земель для пчеловодства в Сибири*». Це дало можливість у 1848 році, за допомогою провідних

українських пасічників, створити великі пасіки в Сибіру, в Середній Азії, а на Україні - при монастирях, церквах, а також у окремих заможних селян. Так, в Києво-Печерській Лаврі та в кожному лаврському хуторі були пасіки на 400 і більше бджолосімей. Учень Прокоповича, на прізвище Цвет, недалеко від Чернігова, в селі Миколаївка, вперше організував пасіку на 1000 вуликів нової конструкції. При її створенні були детально враховані найновітніші на той час прийоми і методи ведення бджолярської справи. Це була зразкова промислова пасіка на Україні, за взірцем якої згодом масово організовувалися такі ж пасіки у нас і в багатьох регіонах Росії та Молдавії.

Гортаючи поживклі від давності документи з історії бджолярства, кожний раз робиш для себе висновок, що минуле століття, особливо його друга половина, ознаменувалось великими науковими та виробничими зрушеннями, які зробили значний вплив на розвиток цієї галузі господарства. Зримо підвищилась ініціатива й активність багатьох науковців, бджолярів-аматорів та виробників. Значно поглибились наукові дослідження, набув широкого розмаху кооперативний рух шляхом створення могутніх пасічницьких об'єднань, які згодом зміцніли і досягли великих можливостей у виробництві меду, воску, розповсюдженні важливих результатів наукових досліджень та передових прийомів пасічництва. Уже тоді, для обговорення невідкладних питань становлення галузі, скликалися з'їзди пасічників через кожні два роки. Починаючи з 1905 по 1915 рік, було проведено сім Всеросійських з'їздів. Кожен із них був значною віхою в становленні галузі. На них досить активно обговорювалися і вироблялись пропозиції, приймалися відповідні рішення з подальшого розвитку бджільництва. Наприклад, на черговому VII Всеросійському з'їзді пасічників, що відбувся у Києві (1915р.) була прийнята пропозиція про викладання бджільництва у вищих сільськогосподарських учбових закладах і організацію таких кафедр, а також їх відділень при Українській сільськогосподарській академії, а в Росії при сільськогосподарській академії імені К.А. Тімірязєва, при Башкирському сільськогосподарському інституті, а також при Всесоюзному сільськогосподарському інституті заочної освіти. В місті Рибному Рязанської області Росії почав працювати Інститут підвищення кваліфікації зоотехніків-бджолярів.

Матеріали всіх з'їздів, а також все нове, прогресивне друкувались у багатьох періодичних виданнях з бджолярства. Регулярно виходив журнал «Русский пчеловодный листок», який був не тільки теоретичного, а і практичного напрямку, а також понад

15 інших журналів. Головною метою видань було - дати своїм читачам «все дельное по пчеловодству, добытое многими лицами, пчеловодной наукой и практикой». Це була відкрита творча трибуна для діалогу бджолярів з різних питань галузі, а також інформація про бджільництво інших країн світу, особливо Американських континентів.

В історії розвитку бджільництва в Україні велику роль відіграло її географічне положення на Європейському континенті і природні умови, невичерпні медоносні ресурси від високих Карпатських гір до півдня Криму. Особливо степова зона, що до Чорного моря була майже суцільним зелено-золотим килимом медоносної рослинності. Історичні дані свідчать, що в жодній країні світу не цікавились бджільництвом так глибоко, як на землі слов'янській, а таку кількість меду і воску, як в Україні, ніхто ніде не виробляв. Ось чому упродовж століть ми були провідною державою в цій справі.

Для зміцнення могутності Київської держави в ті далекі часи її князі робили великі запаси коштовних каменів і металів золота, срібла з інших країн Європи в обмін на мед і віск. Все це робило їх багатими та шанованими персонами.

Купці з багатьох регіонів України відправляли за рубіж морем армади кораблів, навантажені медом, воском, хутром, хлібом, а назад поверталися з коштовностями, прянощами та різним краном. Торгівля була надзвичайно жвавою і вигідною.

Після приручення бджіл із покоління в покоління передавався досвід догляду за ними на чисто практичному рівні за методом проб і помилок. Цінне залишалось, а промахи відкидались. Тільки геній Аристотеля дав людству науковий підхід до вивчення життя бджіл, систематизації і накопичення даних про них. Згодом, у XVI столітті слов'янські вчені, наприклад, зробили відкриття, що матка виводиться з бджолої лялечки робочої бджоли. А в XVII столітті голландським натуралістом Свамердамом були значно розширені наукові дані про маток та трутнів. Австрійський бджоляр Янша в 1771 році зробив відкриття, що матка спаровується не у вулику, а за його межами, в повітрі, за хороших погодних умов. Він також довів, що в безматочній сім'ї робоча бджола може стати трутовкою, незапліднена матка може відкладати тільки трутневі яйця, перший рій покидає вулик із старою маткою і ще цілий ряд цікавих спостережень із життя бджолої сім'ї. У 1787 році Гюберт зробив наукове доповнення, що матка після спаровування з трутнями поверталась у вулик з «шлейфом» - білою плівкою, яка виступала з кінця її брюшка і являла собою обривок копулятивного органа останнього трутня, з яким вона спарувалась у повітрі.

У наступні століття знання про бджіл значно розширювались. Так, видатний вчений Джерзон відкрив партогенез у бджіл, що породило собою цілу епоху в історії бджоли. Не зайвим буде ще раз згадати про великий внесок у розвиток галузі, який зробив наш видатний вчений - пасічник, винахідник, піонер раціонального наукового бджільництва Прокопович. Його наукові розробки дали; можливість послідовникам-бджолярам поглибити знання про бджолу і значно підняти рівень практичної роботи на пасіці.

Андріяшев Олексій Хомич зробив неоціненний внесок у розвиток науки і практики бджільництва. Будучи директором Київської чоловічої гімназії, він організував показову пасіку, яка стала практичним посібником гімназістам при вивченні пасічної справи і проведенні наукових досліджень. Згодом Олексій Хомич разом із своїми соратниками В.М. Ізергіним, В.Ф. Ващенком організує «Південно - російське товариство бджільництва» в Києві, яке постійно і цілеспрямовано розповсюджувало знання про бджолу. Як голова цього товариства, він видає і редагує журнали: «Листок пасічника», «Щорічник пасічника», «Труди Південно - російського товариства пасічників». Багато написав книжок і брошур, які допомагали пасічникам навчатись бджолярству. Андріяшев на свої кошти відкрив на Україні другу після Прокоповича школу пасічників у місті Боярці Київської області, яка в перші роки Радянської влади була перетворена в професійно-технічну школу бджільництва, на початку тридцятих років - в середню сільсько-господарську школу, а в 1940 році - в Боярський технікум бджільництва. В різні часи понад 5000 чоловік були студентами цього учбового закладу, багато з яких в подальшому присвятили себе науковій роботі і досягли в цьому значних висот. В радянські часи такими відомими фахівцями стали: Мегедь О.Г., Чергик М.І., Хмара П.Я., Поліщук В.П., Левченко І.О. та багато інших. Технікум проіснував до 1957 року, а потім був перетворений в Республіканський заочний сільськогосподарський технікум, який готував меліораторів і агрономів по захисту рослин без спеціалізації по бджільництву. І лише з 1962 року агрономів - плодоовочеводів з таким нахилом почав готувати Чернятинський радгосп-технікум, що на Вінниччині.

Можна ще також назвати відомого діяча бджільництва, науковця і педагога, кандидата сільськогосподарських наук Василя Антоновича Нестерводського. Він був доцентом і першим завідувачем кафедри бджільництва у Київському сільськогосподарському інституті, згодом доцентом Української сільськогосподарської академії. Все своє життя Василь Антонович присвятив науці про

бджіл, багато про них написав. Його праці стали для багатьох вчених і пасічників цінними навчальними посібниками.

Виконуючи Постанову «Про галузь бджільництва», яку підписав В.І.Ленін в квітні 1919 року, Наркомземом України в кінці 1920 року була створена в Харківській області Українська дослідна станція бджільництва під керівництвом А.Г. Козачка, завданням якої було проведення науково-дослідної роботи в зонах степу і лісостепу нашої держави. Процес становлення станції, її організація проходили повільно і складно. Бракувало фінансів, приміщень, а саме головне - хороших наукових спеціалістів. В 1923 році станцію очолив М.О. Савченко - Бельський, але стан справ не покращав. Вирішальні зміни наступили тільки після призначення на цю посаду в 1924 році досить відомого в той час вченого-експериментатора С.О. Розова. Сергій Олександрович був чуйний керівник і талановитий вчений, який у співдружності з колективом не менш талановитих науковців станції виконав цілий ряд важливих наукових досліджень направлених на вивчення ролі бджіл в запиленні сільськогосподарських культур і в пошуку ефективних шляхів використання бджіл для підвищення урожайності і медозбору, що в значній мірі збагатило пасічницьку науку держави. Більш ніж за 40 років наукової діяльності він надрукував понад 30 наукових праць і більше 100 статей в наукових журналах і інших виданнях.

На станції разом з ним працював науковець Мазулевський Борис Михайлович, який зробив вагомий внесок у розвиток племінної справи в нашій галузі. Його наукові розробки висвітлені у багатьох книжках та наукових статтях різних видань.

Конструктор і науковець, чудовий організатор Володимир Іванович Ломакін. Дякуючи йому, на станції появились сконструйовані під його керівництвом і за його кресленнями гравірувальні вальці для виготовлення штучної вощини, медогонка оригінальної конструкції, а потім сама машина для виготовлення вощини. Багато сил і вміння він доклав при організації майстерні для масового виготовлення всього ним напрацьованого. Через деякий час майстерню станції значно розширили, технічно укріпили, а згодом на її базі створили Дергачівський завод серійного випуску воциновиготовувальних машин «Україна-4».

Особливу увагу заслуговують роботи професора В.Н. Андрєєва, який вивчав напрями поліпшення кормової бази бджіл по областях України. Дуже цікаві розробки професора Я.М. Савченка, який вивчив і розробив квітково-нектарний конвеєр кормових ресурсів у зонах Полісся, Лісостепу та Криму. Ці питання також успішно досліджував науковець В.К. Пельменов. А наукові розробки

С.О. Розова, А.К.Терещенка, П.А.Савицького дали можливість, вперше в Україні налагодити роботу цілеспрямованого запилення ентомофільних культур. Значне місце в науці мають роботи вченого А.К.Бойка по вивченню сенотаїнозу та способів боротьби з акара-підозом бджіл. Наукові роботи О.А.Волосевич з штучного виведення маток знайшли своє місце в практичних рекомендаціях бджолорозплідних станціях країни. Важливі розробки по вивченню гетерозісу бджіл зробила Н.О.Солодкова. Вчений П.В. Малищенко докладно вивчив і дав конкретні рекомендації по зимівлі бджіл в Україні. Дуже цінні і важливі дослідження провели і висвітили в своїх роботах науковці А.І. Черкасова, І. А. Бабіч, Г.В. Копельківський, Е.І. Белозерова, А.В. Чередніков, П.О.Губа, П.А. Горбенко, І.К. Давиденко, І.Ф. Істратов, Г.П.Таранов і інші. Наукові роботи фахівців станції - це золота сторінка в галузі бджільництва не тільки нашої держави, а і світової науки.

Великий внесок в розвиток бджільництва зробили колективи вчених Української сільськогосподарської академії, Інституту зоології АН України, Українського науково-дослідного інституту експериментальної ветеринарії, особливо науковці відділу хвороб бджіл під керівництвом його завідуючого Олексійка Ф.М. та інші, їх наукові надбання також мали велике теоретичне і практичне значення для розвитку галузі.

В 1989 році, згідно Постанови Ради Міністрів СРСР «*О* мерах по дальнейшему развитию пчеловодства» від 25 березня 1987 року, де записано: «Создать научно- исследовательский институт пчеловодства на базе Украинской опытной станции пчеловодства» був організований Інститут бджільництва, як головна установа України з проблем бджільництва.

Вшановуючи пам'ять великого українського вченого, основоположника наукового бджільництва у світовій практиці в 1992 році науково-дослідний і технологічний Інститут було перейменовано на Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича.

В червні 2005 року Указом Президента України В.А. Ющенко Інституту бджільництва ім. П.І. Прокоповича надано статус Національного наукового центру.

Створення цього наукового закладу, по-перше, пов'язано з тим, що Україна була і є однією з провідних республік, а тепер державою, з розвиненим бджільництвом. Вона займала п'яте місце в світі з виробництва меду, а кількість бджолиних сімей до 1995 року сягла біля 5 млн. По-друге, але це мабуть і саме основне, що значний внесок у раціональне бджільництво зробив відомий український пасічник-новатор Петро Іванович Прокопович, який у 1814 році

першим у світовій практиці сконструював розбірний рамковий вулик і на його основі розробив систему догляду за бджолиними сім'ями. Людина в такому вулику змогла відбирати мед, підгодувати, боротися з хворобами і шкідниками бджіл. Прокопович був не лише провідним вченим, але й не менш здібним педагогом. У 1827 році ним заснована перша Європейська школа, де навчалися не тільки українці, а й багато бджолярів з інших країн.

Національний науковий центр «Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича» Національної академії аграрних наук України є провідною науково-дослідною установою в галузі бджільництва України, яка здійснює розробку і впровадження у виробництво результатів фундаментальних і прикладних досліджень з питань селекційно-племінної роботи, технологій виробництва та переробки продукції, ветеринарного забезпечення, апітерапії, стандартизації та використання бджіл для запилення ентомофільних культур.

Засновником інституту є член-кореспондент НААН, професор Боднарчук Л.І.

Із серпня 2012 р. директором Інституту є доктор ветеринарних наук, професор Галатюк О.Є.

Національний науковий центр «Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича УААН» має такі структурні підрозділи: відділ розведення та утримання бджіл, відділ селекції і репродукції карпатських бджіл, відділ селекції і репродукції українських степових бджіл, відділ наукових досліджень з питань інтелектуальної власності, маркетингу інновацій, відділ економіки, кормової бази і бджолозапилення ентомофільних сільськогосподарських культур, лабораторія етології бджіл, лабораторія патології бджіл, лабораторія якості продукції. Дослідна база Інституту представлена Мукачівським племінним заводом, Хмельницьким межрегіональним бджолорозплідником, дослідним господарством «Нектар». На території Інституту діє Національний музей бджільництва.

В музеї зібрані і зберігаються цінні матеріали історичного минулого із розвитку пасічництва не тільки в нашій державі, а і в інших країнах світу, роботи видатних діячів науки, відомих талановитих організаторів і практиків нашої справи. Основна експозиція матеріалів музею знаходиться в приміщенні, а під відкритим небом розміщені експонати стосовно еволюційного розвитку бджільництва - колоди, дуплянки, сапетки і так до сучасних вуликів. Особливе місце займає експозиція, яку розгорнуто в окремому будинку і присвячено П.І. Прокоповичу. Дуже багато матеріалів зв'язаних з діяльністю міжнародних організацій Апімондії і Апіславії.

Інститут має велику наукову бібліотеку, де нараховується більше 4000 наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів, підручників, журналів, довідкової літератури і так інше.

Щорічно 19 серпня в Інституті і в країні в цілому пасічницькою громадкістю відзначається професійне свято - «День пасічника». Вже 12 років підряд проводяться весняні та осінні виставки-ярмарки. Планується створення постійно діючої виставки-ярмарку.

З прийняття Указу Президента про «День пасічника» значно активізувалась робота в обласних, районних спілках пасічників України та в бджолооб'єднаннях. Інститут випускає науково-тематичний збірник «Бджільництво», є співзасновником журналу «Український пасічник», активно співпрацює з журналом «Пасіка».

Зарубіжні зв'язки підтримуємо з міжнародним Інститутом технології й економіки бджільництва «Апімондія» (Бухарест), з інститутами бджільництва країн західної Європи та спілками пасічників Америки, Англії, Канади, Китаю, вченими країн СНД та інших країн.

У 2000 р. прийнято «Закон про бджільництво» та 9 підзаконних актів до нього, а також розроблено галузеву Програму розвитку галузі бджільництва до 2015 року.

